

Askim kirkemuseum er å finne i sidefløyen til Askim kapell (Foto: Thorbjørn Koch)

Askim kirkemuseum

Av
Arne Lystad

©2008

FORORD

Etter en idé av sogneprest Bent Reidar Eriksen og kirkeverge Øivind Berge ble i forbindelse med Askim kapells 50-års jubileum i 2007 de kirkerelaterte gjenstander man har i kirken og i Askim Museum samlet i et kirkemuseum i to tidligere kontorlokaler i kapellet. Montering, vedlikehold og eventuell senere utvidelse av samlingen ble overlatt til Arne Lystad, og ferdigstilling av museet ble satt til jubileumsmarkeringen i juni samme år.

Lokalene var ubetydelig slitt, oppussing var ikke nødvendig, og i mars 2007 begynte overføringen til museumslokalene av gjenstander fra kirken og kirkekontoret. Det ble også gjort avtale med Askim Museum om utlån av kirkerelaterte gjenstander fra museet, for utstilling i kirkemuseet. I juni 2008 fikk dessuten museet tilført en del bibler, salmebøker og andre religionsrelaterte bøker fra historielagets samlinger i Høvleriet.

I museet er samlet vanlige gjenstander som forbindes med en kirkes virksomhet, men det er også gjenstander som er spesielle, noen til og med ukjent for folk flest.

Harald P. Johnsen, Pål Bolak og Bjørn Thore Engerbråten hjalp til med tunge løft. Kirkemuseet er en selvstendig enhet som administreres av Askim kirke, men samtidig en del av Askim Museums samlinger, og deler av samlingen som ikke er spesielt knyttet til kirkens historie, er forutsatt overført til Askim Museum om kirkemuseet blir nedlagt. Likeledes bør de privat utlånte gjenstander tilbys tilbakelevert til utlåner om så skjer.

Lørdag 9. juni 2007 ble kirkemuseet åpnet for publikum som i de to lokalene kunne betrakte gjenstander med kirketilhørighet fra langt bak i bygdas historie. Samlingen i museet er stort sett men det var nødvendig med noe hjelp også fra personer utenfor Kirken til etablering av museet, og en spesiell takk rettes til Odd Stokkebæk, Asbjørn Høie og Hans Berg for velvillig bistand. Bjørn Hasselgård og Helge Knutsen har også hjulpet til under veis ved behov.

Arne Lystad

GJENSTANDER I MUSEET

- Treskulptur med kongemonogram. (Kjøpt tilbake fra Trøgstad museum sammen med galleritavlene.)
- Messehagel.
- Prestekjole m/tilbehør.
- Stola.
- Sakristialter.
- Lysstaker. (Gitt til kirken i 1750-årene av Jon Østensen og Ole Frandsen Schiolden som eide hver sin halvdel av kirken)
- Ikon (Malt og gitt til kirken av Arne Lystad)
- Gravkrans Christian Westby (Utlånt fra Tore Borger, Gjellestad gård)
- Gravkrans Signe Halstvedt (Tilhører Askim Museum)
- Gravkrans Anders Laaby (Tilhører Askim Museum)
- Smijern gravkors for Jon Arnesøn, Store Ruud (Tilhører Askim Museum)
- Støpejern gravkors for Anna Mathea Olsen Bjørnstad (Utlånt av Tore Haugen, Haugen gård)
- Gravstøtte Anders Strømløv Leverbøhn
- Støpejern plate for barnegrav
- Tavle for salmenummer
- To begravelsesskjold for H. P. Kristiansen
- Marskalkstaver
- Kart fra 1878 over kirkeområdet
- Arkitektens tegninger av kapellet
- Pipekrager
- Theodor Thømts maleri av steinkirken
- Anton Thømts akvarell av steinkirken (Tilhører Askim Museum)

- Eva Norengs maleri av steinkirken
- Eva Norengs maleri av prestegården og lysthuset
- Minnetavle over Maren Johanne Svendsdatter (Tilhører Askim Museum)
- Minnetavle fra Gudim (Tilhører Askim Museum)
- Diverse bøker
- Diverse bøker (Tilhører Askim Museum)
- Kollektbøsser (Gitt av Bjarne Aasvstad – restaurert av Arne Lystad.)
- Store foto av originalsulpturene Moses og Aron
- Foto av 4 treskulpturer fra steinkirken
- Hovednøkkelen til steinkirken
- Arnfin og Klara Haaheims kirkenøkkel
- Foto av det første kapellet
- Foto av driftsbestyrer Aksel Voldberg, formann i kapellets byggekomité.
- Foto av sogneprester og kapellaner
- En kopi av Askim kirke slik den var før det ble byttet vinduer, og den mistet sin status som verneverdig. Kopien er bygd med fyrstikker av Leif August Nilsen. Han bodde på Gurud, og arbeidet på Askim Gummivarefabrikk hele sitt yrkesaktive liv, ca. 45 år. Nilsen målte opp Furuholmens kirke, og bygde kopien i nøyaktig forminsket målestokk. 6 måneder brukte han på byggingen, og julen 1950 var kopien ferdig. Kopien er en gave til museet fra Nilsens barnebarn Reidar Bjerknes.
- Til kirkemuseet hører også noen gjenstander som oppbevares i kirken:
- 12 galleritavler, vinger til altertavle og døpefontfot av kleber. Galleritavlene og vingene er kjøpt tilbake fra Trøgstad museum, og døpefontfoten er tidligere gitt til kirken av Ansten Westbye. (Gjenstandene tilhører kirken)
- Bertha Hegres maleri av tyske soldater som ble brakt til kirkegården etter kampene ved Fossum bru i 1940.

Alle gjenstander tilhører Askim kirke, der ikke annet er anført

NØKKELEN TIL STEINKIRKEN

Bildet: I mange kirkenøkler var det kors, slik som på denne nøkkelen som tilhørte den gamle steinkirken i Askim. Originalen er 24 cm og oppbevares i kirkekontoret. (Foto: Kai Arne Lystad)

LITT OM BILDER OG TEGNINGER, OG NOEN AV GJENSTANDENES HISTORIE, GRAVMINNER GENERELT

Gravminner er brukt i Norge fra langt bak i tiden. Gravhauger, gravrøyser og bautasteiner var vanlige gravminner i hedensk tid. Disse var imidlertid forbeholdt rikmannen, bonden med egen gård, og hans familie. Vanlige folk fikk bare en flatmarksgrav, noen ganger markert med en enkel, liten stein, men oftest uten synlig markering.

Med kristendommen og kirkegårdene fikk også vanlige folk et gravminne, men enklere enn adelens og storbondens minnesmerke. Vanligvis var det bare et enkelt trekors, eller kanskje bare et trestykke – som ikke hadde lang varighet. Storfolk ble i blant gravlagt under kirkegulvet. Hvis det var steingulv kunne graven være dekket av et nedfelt steinlokk med uthogd inskripsjon. Den gjeveste plassen var under gulvet i koret, som var bedre enn under gulvet i kirkeskipet, som igjen var en mer ærerik plass enn ute på kirkegården. Den mest ærerike på kirkegården var i sydveggen, under takdryppet, men utenfor østveggen var også bra.

Solkors, eller hjulkors, er et urgammelt symbol, kjent i Norge fra bronsealderen. Da kristendommen kom til landet ble solkorset symbol på Kristus i himmelrommet. Solkorsene ble i noen

kirker hugd inn i kirkeveggen for å vise at dette er Jesu eiendom, og de ble i blant hugd inn i gravstøtter. Vi har et solkors i Askim, gravminnet over Jon Arnesøn på Store Rud.

Man kjenner også noen steinkors i Norge. Det ene, fra Rollag kirke, ble funnet under korgulvet under en restaurering i 1933. Det er antagelig fra før 1000-tallet, men om det har stått på en grav, vet man ikke. Det kan også ha vært et samlingspunkt før man fikk den første kirke.

Etter hvert begynte man noen steder med gravminner av stein med uthogd tekst, som lå på terrenget, men i 1700-årene ble oppreiste støtter og obelisker de dominerende gravminner. I 1800-årene begynte man å bruke støpejernskors og markplater av støpejern med skriften i relieff, plater som dekket hele graven. På den gamle kirkegården har vi tre slike støpte plater, over gravene til prestene Hjort og Broch, og majorinde Dorothea Broch. Først i 1900-årene ble det mer vanlig med steinstøtter på gravene. Gravminneskikkene varierte imidlertid fra landsdel til landsdel, og hvilken som til en hver tid var dominerende i Askim, vet vi ikke.

I Kirkemuseet er det oppbevart 4 typer gravminner fra kirkegården i Askim, - et smijernskors (solkors), et støpejernskors, en markplate av støpejern for en barnegrav og en gravstøtte av stein.

Bildet: Gravminner som er å se i Askim kirkemuseum (Foto: Kai Arne Lystad)

Solkorset (til venstre på bildet, merket 1) ble funnet av Ivar Rui Manum for mange år siden. Det er gravminne for Jon Arnesøn som ved sin død bodde på Store Rud. Teksten er på frihånd hugd

inn i jernet, og all tekst har det ikke vært mulig å gjengi. Thorleif Kvale har tolket noe av den, og mener det blant annet står følgende å lese:

HERVNDER (herunder) HVILLER I HERREN ERLIG OG VLAGCT (ærlig og velaktet) MAND JON ARNESØN SOM BODE OC SALIG HENDSOFF HOS HERREN PAA RVD (Rud). GLEDELIG OPSTANDELSE MED SINNE OC ALE GVDS (Guds) BØREN (Børn): AMEN AAR 1660.

Støpejernskorset (merket 3) fant Arne Lystad hos Tore Haugen på Haugen gård. Det var rustent og forfallent, men teksten var så mye synlig at han kunne rekonstruere den, slik at korset nå er som opprinnelig med følgende inskripsjon:

Her hviler
Anna Mathea Olsen Bjørnstad
født 7 December 1850 – død 4
November 1889
Hvelsignet
være dit
minde

Anna Mathea var gift med Carl Olsen Bjørnstad på Bjørnstad gård nær Hobølhagen. Carl var bror av Theodor Bjørnstad, som var kjent for sine lokalhistoriske tegninger og malerier.

Steinstøtte (merket 2) bærer teksten:

Grøftegraver
ANDERS STRØMLØV
LEVERBØHN

I dag er likhetsprinsippet gjennomført på kirkegårdene. Ingen plass er lenger mer ærefull enn andre plasser. Henvisning til avdødes posisjon i samfunnet er imidlertid ikke helt forsvunnet. I noen tilfeller er nemlig avdødes tittel med på støtten. Vanligvis er det fine titler, men støtten i kirkemuseet skiller seg ut med tittelen – *grøftegraver*.

Men grøftegraveren hadde ingen grunn til å skamme seg over den enkle tittelen. De som husker Leverbøhn forteller at han var en edruelig og usedvanlig dyktig kar, arbeidsom og meget vel ansett blant bygdefolket. En «arbeidets adelsmann», en karakteristikk som ofte brukes på personer med Leverbøhns kvaliteter.

Steinstøtten er ikke spesiell i seg selv, den er en vanlig type gravminne fra tiden da den ble satt opp. Men teksten er spesiell, trolig selv på landsbasis, og derfor verd en plass i Askim kirkemuseum. (Graven er slettet.)

BEGRAVELSESSKJOLD FOR H. P. KRISTIANSEN

H. P. Kristiansen var sannsynligvis Gårdshistoriens¹ Hans Petter Christiansen, som i 1863 kjøpte søndre Ilen, bnr. 1, av Johan Larsen for 3 500 spd. Ifølge Gårdshistorien døde han i 1901, som det også står på skjoldet. I Kirkeboken finner vi at en Hans Peter Kristiansen også døde i 1901, men selv om både fornavn og etternavn varierer noe i skrivemåte i Gårdshistorie og Kirkebok, Petter og Peter, Christiansen og Kristiansen, er det sannsynligvis samme person som er nevnt. Ifølge Gårdshistorien var han furér og aktiv politiker. 1878–83 var han medlem av formannskapet i Askim, men var også engasjert i fylkespolitikken.

(Foto: Gunnar Halstvedt)

Skikken med bruk av lys ved dødsfall har sin opprinnelse langt bak i tiden. Når en person var død skulle det våkes over avdøde, og ved likvake brant det lys ved liket. Lyset, eller lysene, i blant tre, ble satt på kistelokket, over den dodes bryst. I senere tid ble det i bærehuset på gården, på hver sin side av kisten, plassert et begravelsesskjold med et brennende lys. Skjoldene, lysene og lysstakene ble kjøpt av avdødes familie, men det heter at man også malte nytt navn på tidligere brukte skjold.

Ved overføringen av kisten fra hjemmet til kirken på begravelsesdagen, ble lysene og skjoldene båret av to menn som gikk foran kisten. Man måtte passe godt på at lysene ikke sluknet underveis. Hvis det skjedde, var det snart gravferd igjen. Sluknet lyset til høyre, kom en mann til å dø, sluknet lyset til venstre, var en kvinnes dager talte. Under seremonien i kirken sto lysene og skjoldene igjen plassert på hver sin side av kisten. Etter begravelsen ble lysene gitt som gave til kirken, og skjoldene hengt på en vegg i koret eller sakristiet.

¹ Bygdebok for Askim Gårdshistorie, utgitt av Askim kommune i 1965.

Symbolikken i begravelsesskjoldene er relatert til både liv og død. På venstre side av skjoldet er det en lå, dødens symbol, på høyre side et liljeblad, livets symbol, og over skjoldet en hodeskalle med en krans rundt hodet. Hodeskallen er også dødens symbol, men kransen, seierskransen, symboliserer at døden er overvunnet og livet fortsetter i en annen dimensjon. (Kilde til noen av opplysningene er Kjell Karlsen.)

Utformingen av begravelsesskjoldene synes å være inspirert av adelens skjold, og plasseringen av skjoldene på en vegg i kirken etter begravelsen, erstattet kanskje en tradisjon fra adelskapets tid, da det ved en adelsmanns død var vanlig, at hans skjold ble hengt på en vegg i kirken.

Skjoldene ble masseprodusert av en fabrikk i Oslo. Magna Aaser sier i sin bok «En gammel slekt fra Askim», at Iver Torp var en mester i å lage slike skjold. Det er vel sannsynlig at hun mente malingen, og det var vel derfor han fikk maling av begravelsesskjold også i Hovin i Spydeberg.

I Lysthuset fra Prestegården oppbevares noen rustne og sterkt bulkete begravelsesskjold. Tre av skjoldene, to for H. P. Kristiansen, og ett for Anton Andreassen Oraug, var ikke verre medfarne enn at de kunne restaureres. Alle deler var i behold, bulkene ikke verre enn at de kunne rettes ut, og maling-, gull- og bronserester viste tydelig skjoldenes opprinnelige farger. (Skjoldene ble restaurert av Arne Lystad i 2005.)

GRAVKRANS PÅ PUTE

Bildet: Gravkrans (Foto: Kai Arne Lystad)

Gravkransen for Christian Westby har følgende inskripsjon:

Chr Westby
Fra Askim herreds-
styre
med tak
for dit lange Virke
22 d Marts 1907

Christian Westby var herredsstyrerepresentant i 1850–51 og 1852–53. 1854–55 var han viseordfører, 1856–57 viseordfører, 1858–59 viseordfører til 5.oktober, da han ble ordfører. 1860–61 ordfører, 1862–63 viseordfører, 1864–65 viseordfører, 1866–67 viseordfører, 1868–

69 viseordfører, 1870–71 ordfører, 1872–73 herredsstyrerepresentant, 1874–75 herredsstyrerepresentant, 1876–77 herredsstyrerepresentant, 1878–79 viseordfører og 1880–81 ordfører.

Dessuten var han Forligelseskommisær i 42 år, takstmann for Hypotekbanken i ca. 30 Aar, og valgmann i en rekke år. Han var medlem av overformynderiet i ca. 16 Aar, herredssvalgt medlem av Matriculkommissionen og møtte flere gange som suppleant i Mos Fogderies Matriculkommission.

Westby var veteran fra krigen i Slesvig i 1848–49. Han var da med Eidsbergske Eskadron som Vagtmester eller Standartjunker.

I november 1903 blev han overrakt Borgerdaadsmedalje i sølv av Foged Dahl.

(Kilde: Øvre Smaalenene)

MARSKALKSTAVER

Bildet: De tre herrene foran er rittmester Mellegaard, klokker Nils Haugerud og ordfører Holm Oroug. Bak de hvitkleddede damene er prost Megrund, og damen bak ham, med hatt, er fru Nilsen Vikar.

Bruk av marskalkstaver har trolig sin opprinnelse i den gamle skikken at ved dødsfall skulle en offentlig «bedemann» gå rundt, med marskalkstav, og opplyse om dødsfallet og innby til begravelse. Hvis begravelsen hadde en kostbar ramme, bar to bedemenn ofte marskalkstaver foran likfølget på vei til kirken, og inn i kirken, og til slutt fra kirken til graven. (Kilde Vigdis Stensby).

En av bedemannens oppgaver kunne også være å stå innenfor kirkedøren og rope opp navnene til de som fulgte kisten. Senere ble det vanlig å bruke marskalkstaver også ved begravelser uten kostbar ramme.

Bedemannen skulle ha fast lønn for oppdraget, og "Betiene alle og enhver uden Forskiel". Trolig var den faste lønnen en minstelønn, og det var opp til hver enkelt å betale mer om man ønsket. Bedemannen er nevnt i de fleste begravelsesregningene vedlagt enkelte skifter. Hans rolle var forskjellig fra begravelse til begravelse, alt etter type praktutfoldelse det var lagt opp til fra de pårørendes side. Bedemannens lønn varierte også deretter. Han kunne opptre alene eller sammen med en annen i faget. Bedemannen ble også brukt ved bryllup og dåp. Fattige kunne få slippe å bruke bedemann for å spare den utgiften.

Hvordan skikken var i Askim i «gamle dager», vet vi ikke, men i vår tid var praksisen at to personer med marskalkstaver sto foran kisten i kirken (kapellet), og etter seremonien i kirken, gikk foran kisten og følget til graven. Helt inn i våre dager er det i Askim brukt marskalkstaver ved enkelte begravelser.

MESSEHAGEL

Bildet: Messehagelen er fra 1760, og ble brukt i den gamle kirken. Kors og utsmykking er sydd med sølvtråd. (Foto: Kai Arne Lystad)

DØPEFONTEN

Steinkirkens døpefont var av kleberstein, og sannsynligvis fra kirkens første tid. Den var hugd av ett stykke kleber, og hadde rektangulær form med avrundede hjørner. Høyde 31 cm og diameter 53 cm. Det var et uttømningshull i bunnen som viste at den var fra før reformasjonen. Ifølge katolsk skikk skulle vannet renne ned i jorden.

Døpefonten er omtalt flere ganger, men historien er noe uklar. En historie forteller at lenge etter kirkens nedrivning lå døpefonten henslengt og nedgrodd et sted ved kirkegårdsmuren. Derfra forsvant den en dag, inntil den 20 år senere blev funnet som vandingstrau for hest ved et skyss-skafferi i Rakkestad. Hans Kjellås og Kristian Hansen Skjønhaug fortalte at det var kommet folk fra mange andre bygder til auksjonen, og at en mann fra Rakkestad kjøpte døpefonten. En tid etter var det auksjon hos ham, og to karer fra Eidsberg kjøpte døpefonten. På hjemveien stoppet de på Sletner. Der bodde bror til Hans Westbye. Eidsbergkarene skjønte at han hadde interesse for døpefonten, og da de skulle reise videre, spurte de om han ville ha den.

En tredje historie beretter at den ble solgt på auksjonen da kirken ble revet, og at en mann ved navn Østreng ga den til Lund Sletner ved Slitu, som igjen skjenket den til Westby Storeruds far. At den havnet på Sletner, kan stemme, for før mannen på Sletner døde, sa han at Westbye på Store Rud, skulle ha døpefonten. 1928 var døpefonten på Store Ruud. Journalist i Øvre Smaalenene, Richard Holmesland, skrev da i en artikkel at Ansten Westbye oppbevarte den i storstuen som pryde. Det er foten til døpefonten som i dag står i kirken. Hvor selve fonten ble av vet ingen. Den ble kanskje vanningstrau på en skysstasjon i distriktet?

TRESKULPTUR

Kirkekunsten fikk under enevoldstiden tre faktorer som krevde sin uttrykksform. En av dem var at staten som kirkens overhode, representert av kongen, måtte gis symbolsk, men synlig uttrykk i kirkeinteriøret. Et slikt uttrykk var egen stol i kirken for kongen, «kongestol», som etter hvert utviklet seg til et eget lite galleri et stykke oppe på veggen, men i mange kirker var kongebesøk en sjelden foreteelse, og i store deler av landet fikk man aldri se kongen. Det gjaldt derfor å finne andre former, og det mest nærliggende var kongemonogrammet som uttrykk for ærbødighet for rikets øverste makt. (Kilde: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årsberetning 1944 – Wilhelm Swensen)

Monogrammet måtte være godt synlig for menigheten, og i noen kirker ble monogrammet montert på toppen av altertavlen. I steinkirken i Askim var skulpturen med monogrammet trolig montert over korbuene. Skulpturen fulgte med galleritavlene fra Trøgstad. (Foto: Kai Arne Lystad)

SAKRISTIALTER MED KNELESKAMMEL

Bildet: Sakristialter med kneleskammel benyttet ved vigslar med lukket kirke fram til år 2007 (Foto: Kai Arne Lystad)

LYSSTAKER

Gitt til kirken i 1753 av Jon Østensen og Ole Frandsen Schiolden.

I 1749 solgte Iver Colstrup halvparten i Askim kirke for 600 rd. til Thorkild Edvardsen. I 1750 solgte Thorkild Edvardsen denne halvdelen til Jon Østensen. Den andre halvdelen solgte Iver Colstrup til Ole Frandsen Sør-Skjolden. I 1760 solgte Jon Østensen sin halvpart i Askim kirke for 596 rd. til Anders Jonsen Munkerud i Trøgstad, men i 1765 skjøttet denne sin halvpart til Ole Frandsen Schiolden, som da satt med hele kirkegodset.

IKON

Malt av Arne Lystad og gitt til Askim kirke.

Et Ikon skal males med eggtempera på treplate. Jeg maler mine ikoner med olje, og de blir av ikonmalere for øvrig ikke godtatt som ekte ikoner. Det betyr ikke noe for meg, jeg ønsker fortrinnsvis å holde ved like den norske tradisjonen fra 1200-årene med olje som bindemiddel i datidens norske ikoner – bildene på alterets forside i de gamle norske kirker, de såkalte Antemensaler. Antemensalene var de først oljemalerier, om lag 150 år før kunstnerne i Europa begynte å bruke olje som bindemiddel i sine bilder.

BISPESTOL

Bildet: Den gamle stolen i Askim kirke

Tradisjonen forteller at denne stol er en bispestol som har vært brukt i steinkirken. Anton C. Løken på Gudim kjøpte stolen på en auksjon, og hans sønn Oluf overtok stolen som en del av arven. Da Rolf Løken kjøpte nedre Gudim av Oluf fulgte stolen med, men Oluf ba den nye eieren gi stolen til Askim kirke hvis den var interessert. Kirken var interessert, og stolen har siden stått i koret.

Bruk av bispestol har lange tradisjoner. I de første kirker sto menigheten under messen, og før man fikk altertavler, satt biskopen i sin stol bak alteret. Om noen biskop noen gang har sittet i denne stolen, da den sto i steinkirken, vet vi imidlertid ikke. Det er også usikkert om stolen er en bispestol. Jan Spen-

ning har gjennom litteratur, besøk til og brevveksling med museer i inn- og utland forsket rundt bispestolen fra steinkirken, og har funnet at den trolig er den ene av to brudestoler. Stolen er nemlig usymetrisk. Høyre armlene og side svinger 7 grader mot høyre. Og den er ikke galt sammensatt. Venstresiden står ut 90 grader på ryggen. Spenning sier videre: «Når vi tenker på brudestoler mener vi to: en for bruden og en for brudgommen. Tenker man seg at det også har eksistert en speilvendt stol, med rett høyreside og utsvingt venstreside, og at de to stolene sto side om side, vil man kunne se for seg et par staslige, symetriske brudestoler.»

Det forhindrer imidlertid ikke at man i Askim har hatt bare én stol, og at den har fått sitt navn «bispestol» fordi den ble brukt av biskopen under hans besøk i kirken. Stolen kan ha vært både

en av to brudestoler, og senere en bispestol, som tradisjonen forteller. Stolen kan være meget gammel. I kirkesammenheng finner vi bruk av stol allerede i det 5. århundre. e. Kr.

GALLERITAVLENE FRA STEINKIRKEN

Det var i alt 12 bilder og de sto i rekkverkfeltene på galleriet i den gamle kirken. Hvert bilde er malt på treplate i størrelse 85 x 63 cm. Maleriene forestiller bl. a. Samson med løven, kong David, kong Salomo og flere av de store profeter. Hvem som har malt dem, vet man ikke.

På auksjonen etter rivingen av steinkirken ble tavlene og noen treskulpturer solgt til Torkel Gundersen fra Hobøl. På nabogården var det en liten gutt, som het Ludvig Helgesen. Han fortalte mange år senere til Jens Grønset, at han husket «apostelfigurene», som han kalte dem. Gundersen satte dem i vedskjulet, hvor sønnene til Gundersen moret seg med å hugge dem i stykker. Figurene ble etter hvert brukt som ved, husket han.

Helgesen husket også at bildene ble hengt på veggene i rommet i annen etasje hvor guttene lå. De var omlag 80 cm. høye og noe smalere. Dette rommet ble kalt «Profetkammerset».

Da Torkel Gundersen døde, kjøpte Ludvig Helgesen huset etter ham, og ble da også eier av maleriene fra Askim kirke. Noen år senere tok han maleriene med til en auksjon i Spydeberg, hvor han hadde lyst dem ut til salgs. På auksjonen møtte to menn fra Askim for å se på bildene, og muligens kjøpe dem tilbake til kirken i Askim. Men de to karene fant ut at maleriene ikke hadde noen «kunstnerisk» verdi, og bød bare 60 kroner for dem., og Helgesen tok bildene med seg hjem igjen. (Herredsstyret i Askim sendte to mann til auksjonen for å vurdere kjøp av tavlene. De kjøpte ikke fordi de fant at maleriene ikke hadde kunstnerisk verdi.)

Noen år senere solgte Helgesen tavlene til en snekker fra Oslo. Han minnes han fikk 2-3 hundre kroner for dem. «Jeg hadde inntrykk av at snekkeren kjøpte for en annen», sa Helgesen. Og det var nok riktig. Noen år senere fikk Trøgstad Museum spørsmål fra antikvitetshandler Holst Halvorsen i Oslo om museet var interessert i å kjøpe noen kirkebilder fra Askim. De var hensynsfulle i Trøgstad, og forespurte om Askim var interessert i bildene. «Men i Askim var interessen like liten og uforstanden like stor som den hadde vært under hele ødeleggelsen av Gamlekirken», sier Grønset.

I Trøgstad bygdemuseums 50-års jubileumsberetning heter det at «feltene var kommet ut i antikvitetshandelen, hvorfra Trøgstadmuseet fikk tilbud i 1929». Og det heter videre: «Det var den gang eneste museum i Indre Østfold. Styret henviste først til Askim kommune, men da denne meddelte at den ikke var interessert, fant Trøgstad Bygdemuseum å måtte sikre feltene for distriktet. Prisen på maleriene var da 1800 kroner, men Trøgstad Bygdemuseum fikk dem for kr. 1650,-. Senere fikk museet to altertavlevinger og en «bekroning» fra samme kirke som gave.

I januar 1997 hadde sogneprest Bent Reidar Eriksen og Arne Lystad uformelle samtaler om tilbakeføring av tavlene til Askim med Jens Kjølberg og museumsbestyrer Per A. Lier i Trøgstad Bygdemuseum. Det ble avtalt å fortsette samtalene, og disse skjedde med museumstyrets leder Marit Garsrud som hovedkontakt.

I brev av 12. september og 13. november 1997 sa styret seg villig til å overføre galleribildene til Askim Kirke for kr. 50.000.-, under forutsetning at oppheng og tilfredsstillende forhold for oppbevaring i kirken ble godkjent av Riksantikvaren. Fylkeskonservator Stein Schjelle var positiv til overføringen (brev 17.6.97), forutsatt at de nødvendige vilkårene fra Riksantikvaren ble imøtekommet. I den første uttalelse fra Riksantikvaren, 23. jan. 1998, ble det bedt om nærmere opplysninger om sikkerhet, fuktighet m.m. i kirken. Spørsmålet ble videre drøftet under en befaring av Riksantikvaren i kirken 13. aug. 1998.

I brev fra Riksantikvaren 19. okt. 1998 foreligger befaringsrapporten, og tillatelse til at de ble plassert i kirken. Forutsetningen var imidlertid at tavlene ble montert i lufttette monterer. Arne Lystad tegnet en prinsippskisse av konstruksjonen, som ble sendt til Riksantikvaren, og den endelige godkjenning fra Riksantikvaren forelå 2. mars 2000. Bildene ble montert med to i hver monter, kongene og dommerne på bakveggen, og de fire profetene på vestveggene i tverrrskipet.

Det økonomiske ble i hovedsak dekket opp ved bevilgninger fra kulturutvalget i Askim kommune. Videre kr. 10.000.- som Menighetsrådet fikk i overskudd på «Moses og Aron»-innsamlingen, og nødvendige tilleggsbevilgninger fra Menighetsrådet utover det som kom inn på den planlagte avdukingen av bildene på en kulturkveld i Askim kirke 21. mai 2000. Vi fikk også med de to vingene fra den gamle altertavlen i Mariakirken og en treskulptur med monogrammet Christian 5.

GAPESTOKK

Det er forunderlig lite å hente i folketradisjonen om steinkirken i Askim, selv om den var i bruk helt til 1877. Selv gapestokken er ikke nevnt, enda man skulle tro at historier om bruken av den ville vandre lenge blant folk. Det er jo vanligvis slik at det skammelige blir hengende lenger ved et menneske enn dets positive handlinger. At gapestokken var der, og ganske sikkert sto plassert godt synlig foran inngangen til kirken, er sannsynlig. Kjøstel Westbye på Flatmark har nemlig en halsring til gapestokk, som har fulgt med ham fra Store-Rud. Noen historier forbundet med ringen kjennes ikke, men den skal ha kommet fra Askim kirke. Sannsynligvis ble den solgt ved auksjonen da kirken ble revet.

Å bli lenket til gapestokken var trolig noe av det mest skammelige et menneske kunne oppleve. Utstilt på kirkebakken hvor bygdens folk, den gang trolig alle bekjente, vandret forbi to ganger ved hver gudstjeneste. Man skulle nemlig lenkes fast fra en til tre timer, halve tiden før og halve

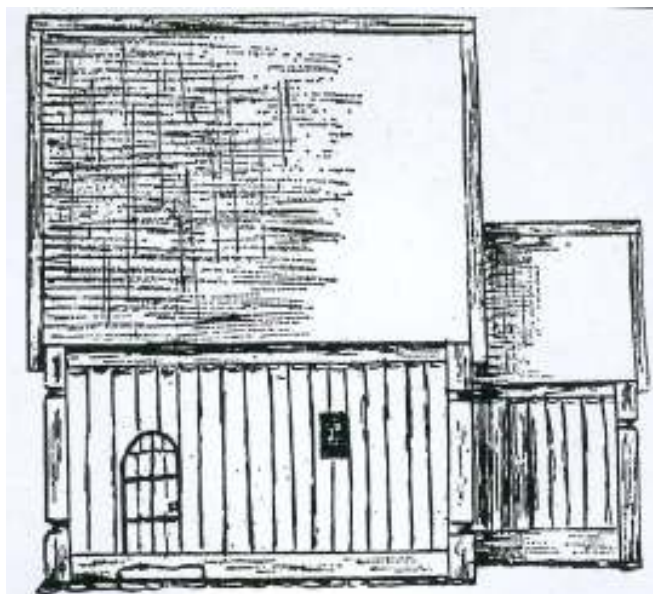
tiden etter gudstjenesten. Man måtte være sikker på at synderen ble sett av alle som var innom kirken.

Det var mange grunner til å bli idømt å stilles ut i gapestokken. Bøter som ikke ble betalt, fravær fra gudstjenesten uten gyldig grunn, for en vanlig bonde å stille med mer enn fem faddere ved barnedåp, brudd på ekteskapet, føde barn utenfor ekteskapet, hor osv. Forstyrrelse av gudstjenesten kvalifiserte også til gapestokken, ja, selv banning, og i byene, gateuorden.

Det var flere typer «gapestokk». I noen ble både bein og hender låst fast i hull i tverrliggende stokker, i andre stokker fikk man i tillegg halsring, og i noen bare halsring. Det kunne også det bli festet en lapp på synderens bryst, med beskrivelse av hans synd. Straffen ble kalt «at læknes til pælen», og ble avskaffet ved lov av 17. mai 1848.

Vi kjenner ikke gapestokkens plassering i Askim, men sannsynligvis sto den et sted foran kirkens inngang, godt synlig for kirkegjengerne. Når du passerer dette område, send da en liten tanke til de stakkars askiminger som en gang sto der til spott og spe.

DEN FØRSTE KIRKEN I ASKIM

Bildet: Tidligere fylkeskonservator Asbjørn Bakken hevder at det var en liten trekirke i Askim før steinkirken, og mange indikasjoner støtter hans påstand. Hvis Bakken har rett, var kirken trolig slik som kirken på tegningen (Tegning: Asbjørn Bakken)

Misjonærene – biskoper, prester og munkar – hadde erfart under den tidligere kristningen i Europa, at hvis de fikk den mektigste mann i området de ville kristne, til å ta ved den nye kult, fulgte både hans folk og hele allmuen med, og at den mektige mannen, høvdingen eller storbonde, bygde kirke for egne midler på egen grunn.

Hvis det er riktig, som tidligere fylkeskonservator Asbjørn Bakken hevder, at Askim fikk sin første kirke omkring år 1000 e. Kr., var det en trekirke, et stolpebygg som de senere stavkirker. Kirken var liten, kanskje bare 30–40 kvadratmeter, uten vinduer, men med en glugge for litt lys, jordgolv, og uten krakker. Men den hadde alter, og alt nødvendig tilbehør for gjennomføringen av messene.

Det er sannsynlig at det var en slik kirke i Askim. Det var messetvang i den nye kult, det var mange messer i den katolske religion, ikke bare på søndag. Fra den nye kult kom til området inntil steinkirken ble bygd i 1182 – kanskje om lag 150–180 år – kunne man i store deler av året ikke holde messer utendørs på grunn av klimaet. Man trengte et hus til messene, – en kirke. At disse tidlige kirkene ble bygd, er arkeologisk bekreftet. Under gulvet på gamle steinkirker er det funnet stolpehull og andre rester etter et tidligere bygg. For eksempel ble det ved en arkeologisk undersøkelse av grunnen under Tenorkirken i Eidsberg, funnet et brannlag etter en tidligere bygning, og tidlige kristne graver.

I den nye kult var det forbud mot å gravlegge i haug på gården. De døde skulle fra da gravlegges i signet jord, og det betydde at vi fikk de første vigslede kirkegårder. Når så kirken ble bygd, var det sikkert på den vigslede kirkegården, og hvis det er riktig som Asbjørn Bakken hevder, at steinkirken ble bygd der trekirken sto, er de første Askiminger som døde i den nye tro, gravlagt i området rundt steinkirken. Der er sannsynligvis bygdas første kirkegård

STEINKIRKEN

Bildet: Omtrent slik var kanskje steinkirken Tegnet på grunnlag av professor Meyers snitt-tegninger og beskrivelse. Professor Meyer: «En av de fornemste i Osloegnen»

Askims gamle steinkirke ble bygd en gang i 1180-årene. Den ble innviet på Sta. Agathas dag (Ågotsmesse) 5. februar, og vigslet til jomfru Maria. Utvendig var kirken ført opp av kvaderstein (rettvinklet), hugd til av lys grå gneis og rød granitt fra et sted i bygda. «Steinene er nitid hugd med øks», sier professor Meyer etter sine undersøkelser i 1934, og hevder at kirken må ha vært «en av de fornemste i Osloegnen». Opprinnelig hadde kirken gavler av tre, og ifølge sogneprest Wilse var taket i hvert fall i 16–1700-årene blytekket. Lengden på kor og skip var 25 meter, og i tillegg kom apsis (halvrundt utbygg bak alteret) med omlag 3 meter.

Tårnet vi ser på foto av kirken må ha kommet i senere århundrer. På 1300-tallet ble nemlig bonden Svein på Rud idømt en bot på 1 markebol (verdi 16 kuer) for å ha revet ned kirkens støpul. Støpul var klokketårn som sto på marken ved siden av kirken, og da var det sannsynligvis ikke tårn på taket.

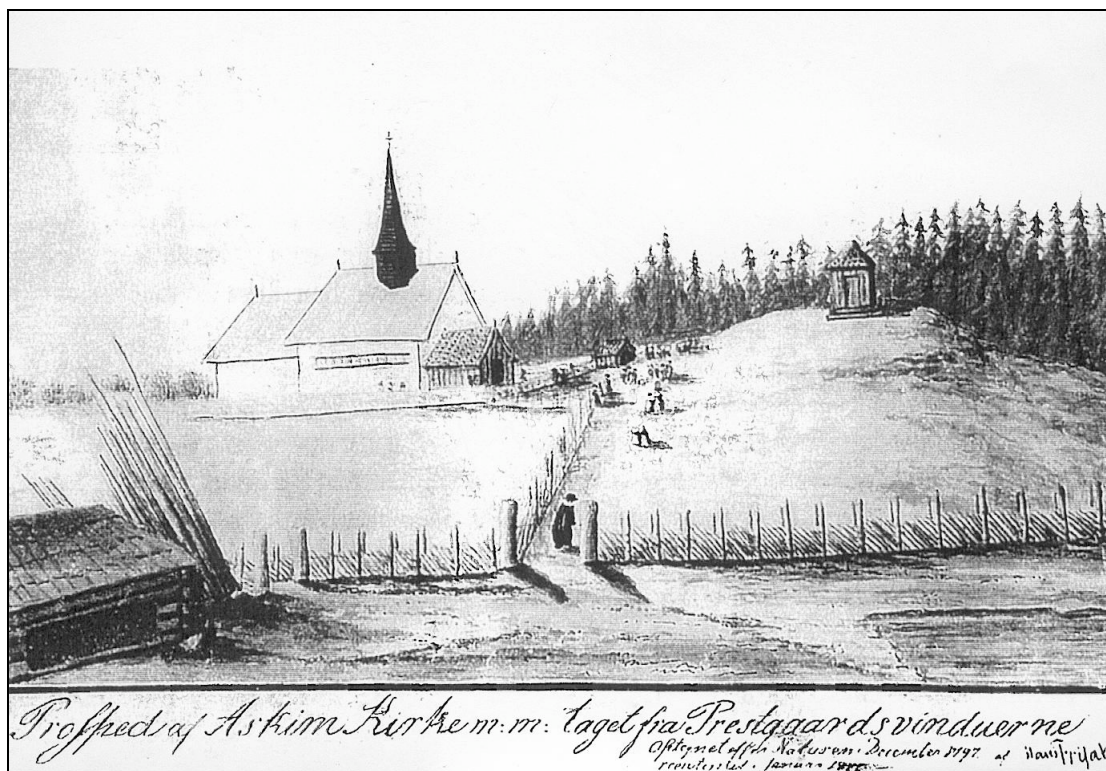
1874 besluttet herrestyret å bygge ny kirke, men først 29. april 1877, fjerde søndag etter påske, ble den siste gudstjenesten holdt i den gamle steinkirken. Det var bestemt at under byg-

gingen av ny kirke skulle alle kirkelige handlinger foregå i den store salen på nedre Hov, og allerede påfølgende søndag ble den vigslet, og første gudstjeneste avholdt.

Om kirken ble revet forsvant den likevel ikke fra området. Steiner fra veggene ble grunnmur for den nye kirken, og i forlengelsen av kirkegårdsmuren og i de nye portstolpene i denne ble lagt inn demonterte veggsteiner. Grunnmur til skole i Rudsfjerdingen skolekrets, Dehli skole, ble det også av de «nitid huggede» steiner fra den gamle kirken.

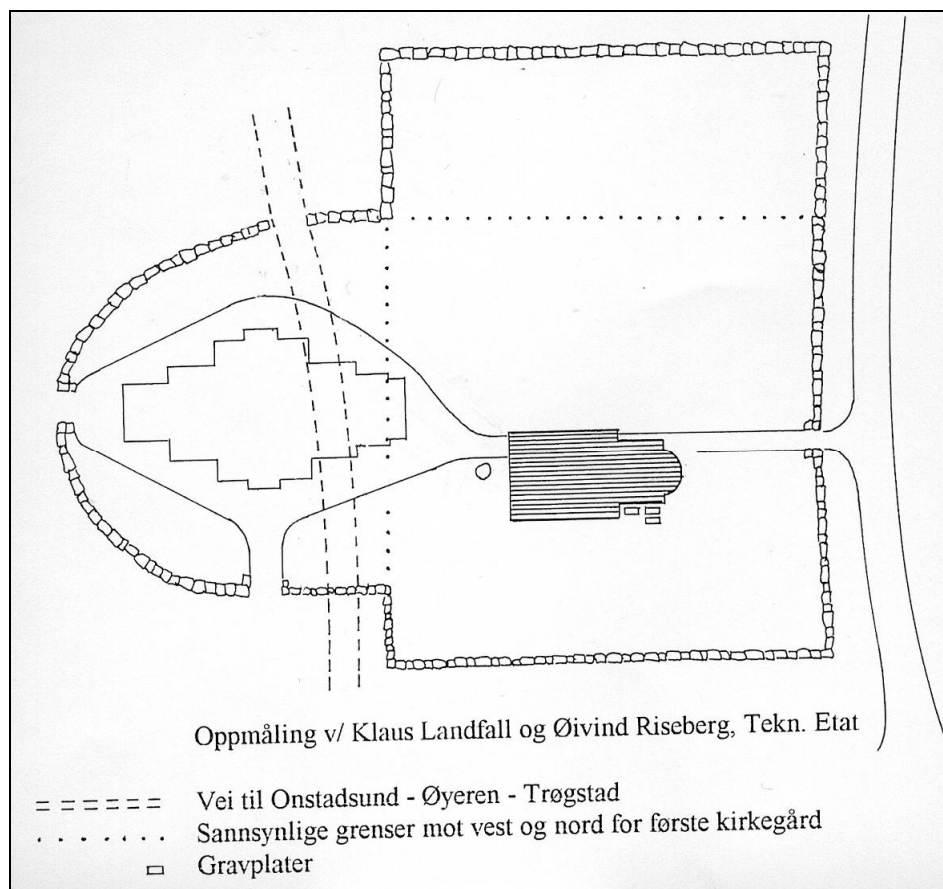
Inventaret i kirken ble solgt på auksjonen som ble holdt da kirken skulle rives. Men noe er i behold. Blant annet en messehagel, foten av døpefonten, bispestolen, en treskulptur med kongemonogram, to altervinger og 12 galleritavler med bilder av konger og apostler.

(I Arne Lystads hefte «Steinkjerka i Askim», og i Einar Bjorvands omtale av kirken i kirkens 100-års jubileumsberetning, er det fullstendige beskrivelser av kirken, dens inventar og historie. (Biblioteket)

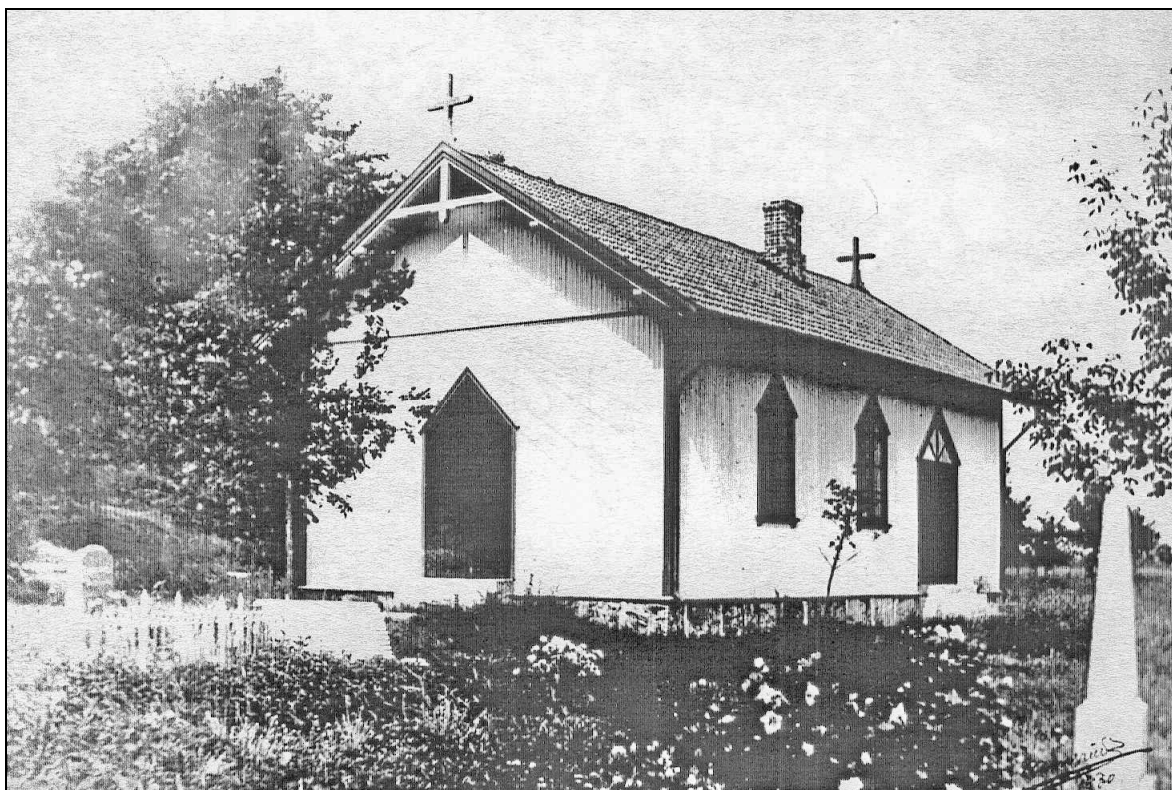
Bildet: Trolig den eldste gjengivelse av den gamle kirken i Askim, tegnet av H. Frisak i desember 1797.

STEINKIRKENS BELIGGENHET

Bildet: Steinkirkens beliggenhet i forhold til dagens kirkebygning

DET FØRSTE KAPELLET

Det første kapellet lå på den nye kirkegården, tett inn til Kolstadveien, og ble tatt i bruk i 1910. Fortsatt kan vi se hvor det lå, – på den lille forhøyningen i terrenget til venstre for porten inn til kirkegården.

Kapellet ble ført opp av Johan Trippestad, byggmesteren som i 1897 etablert sagbruksvirksomhet med damsag på Trippestad. Kapellet ble ført opp i 1910, og ifølge to gamle håndverkere jeg intervjuet i forbindelse med min «Håndverkshistorie for Askim», Harald Blandhoel og Harald Berg, var byggesummen for kapellet «siger og skriver kroner tolv hundre».

Ifølge Lars Aabols «Askim kommune gjennom hundre år» var Trippestads anbud på kr. 4.475,-. Denne summen virker imidlertid noe stor i forhold til hva Trippestad tidligere hadde for å føre opp det i forhold til kapellet store Amtskolebygget, - kr. 7,800,-. Aabol henviser riktignok til anbud fra Trippestad, men siden Trippestad også drev et snekkerverksted, er det mulig at benker, alter og annet nødvendig treinventar i et kapell, samt innvendig og utvendig maling, er kommet med i Aabols sum, som sannsynligvis er hva kapellet kostet ferdig til bruk.

Da det nåværende kapell var ferdig, ble det gamle revet. Harald Dybedahl forteller at hans far tømrmester Arne Dybedal, og hans bestefar Martin, rev kapellet, og at materialene ble lagret

på Dybedals lager på Mørkvedveien. Kapellet var konstruert med reisverk av 4"x4", og utvendig panelt med faspanel. Reisverket ble delt til 2"x4", og er sammen med faspanelen siden benyttet i et villabygg.

DE SENERE KIRKEGÅRDENE

Først fra 1870 har vi noen opplysninger om kirkegården i Askim. Den var da på 7050 kvadratmeter, men en utvidelse var nødvendig, og herredsstyret vedtok å søke Kongen (departementet) om å få tillagt 2800 kvadratmeter av prestegårdens innmark nord for den gamle kirkegård. Det ble sannsynligvis innvilget, for neste utvidelse skjedde først i 1902, da det ble tillagt kirkegården 5 mål på østsiden av den gamle kirkegård.

På østsiden må bety på østsiden av Kolstadveien, der kirkegården er i dag, og den kirkegården ble ifølge Øvre Smaalenene tatt i bruk først 2 år senere, den 7. juni 1904. Forklaringen kan være at det var mye arbeid med opparbeidelse av jorden til gravplass, blant annet drenering, og kanskje oppsetting av gjerder, osv. som måtte utføres før man kunne begynne med gravlegging. Ikke minst tok vel den også byråkratiske behandling og planlegging tid.

,

Øvre 8. juni 1904:

«ASKIMS NYE KIRKEGAARD

blev igaa indviet af Sogneprest Stang efter Bemyndigelse af Provsten, samtidig med at det første Lig bisattes. En del Folk var frammødte for at overvære den høitidelige Handling, dog ikke saa mange som man kunde ventet.

Tilstandene paa den gamle Kirkegaard har længe været utilfredsstillende for ikke at bruge sterkere Udtryk. Paa visse Tilstander vil der nu bli en Ende – ialfald vil der blive Plads. Grundvannet lader til at ville genere lidt ogsaa paa det nye Sted. Dermed tør der dog med Tiden blive bedre naar den udførte Drænering faar virke.

Den nye Kirkegaard er vakkert beliggende, og naar Trær og Plantninger vokser til, vil den visse- lig blive en Gravlund Askim Menighed verdig. Kirkegården er utvidet flere ganger.»

REGLER FOR ASKIM GAMLE KIRKEGÅRD

Det er langt tilbake i tiden fastsatt generelle regler for kirkegårder, men om det tidligere hadde vært noen lokale regler for kirkegården i Askim, er ikke kjent. Nå kom de imidlertid. Samtidig som det ble vedtatt regler for den nye kirkegården, ble det også fastsatt regler for den gamle kirkegården.

1. Fra den nye Kirkegaards Indvielse fredes de derværende (på den gamle kirkegård) torvsatte og stelte Grave med Monumenter, Støtter, gitter, Plader, Rammer o.s.v. i 20 Aar. Efter 20 Aars forløb har de Gjenlevende for hver enkelt Grav, som ønskes fredet, at betale i Afgift kr. 4,00 for de følgende 20 aar.
2. Betimelig Varsel herom udferdiges. Ifald fæste da ikke sker eller fornyes, falder Graven tilbage til Kirkegaarden.
3. Hvis noen paa Grund af Slegtskabsforhold – som Ægtefeller, forældre og Børn – maatte ønske Grav, der er adgangen hertil, saaframt Plads eller Rum gives. For en saadan Grav erlægges Kr. 4,00 – fire – og falder ind under § 1 forøvrigt.
4. Det paaligger Graveren at paase og sørge for, at ben og Levninger af gamle Kister, han under Opkastningen støder paa, skaffes tilside og at benene nedlægges i en Grav som skal gjenkastes.
5. Kirkeværgen under kirketilsynets Opsigt førere en særskilt Protokoll over den gamle Kirkegård i Lighed med § 10 i reglerne for den nye og eget regnskab. I øvrig gjælder i sin Alminnelighed de der vedtagne Regler.
6. Enhver Afgift indbetales til den til enhver Tid fungerende Kasserer og har vedkommende at fremvise Kvittering for Graveren, før nogen Grav opkastes.

KIRKEOMRÅDET I 1878

Den gamle kirken ble revet i 1877, og kartet viser den nye kirken, som ble bygd av Anders C. Furuholmen. Veiene til Trostebekk og Langnes, til Kløverud, over Ilen til Kykkelsrud, og østover til Grøttvett, Trippestad, Hol og Mørkved, var nok fremdeles kirkeveier på den tiden.

Navnet «Biletjorðet» på kartet over prestegården er interessant. Bilet – bi litt – vent litt, blir vanligvis forbundet med skysstasjon, og hvis det er et bolighus som er markert på kartet, indikerer navnet at huset var en skysstasjon. Det er ikke usannsynlig. Gjennomfartsåren fra Trøgstad og fergestedet ved Onstadsund passerte like ved.

Det synes i alle fall som at Bilet ikke var en husmannsplass. I Gårdshistorien er prestegårdens plasser registrert, og en plass Bilet er ikke med blant dem. At det er ei utlaue synes også usannsynlig. Utlauene lå vanligvis lenger vekk fra gårdstunet, og veien som er markert inn til bygningen, indikerer at det er et bolighus som er tegnet inn på kartet.

Noen husker fremdeles kirkestallen, som lå der kapellet ligger i dag. Den er ikke med på kartet, og siden karttegneren har markert selv de minste hus på gården, for eksempel smia under kirkeåsen, synes det som at kirkestallen ble bygd etter 1878.

På kartet er det en sti fra Tornerud til Chausseen (Askimbyen skole/Skolegata). Den er siden avløst av Granveien, av mange kalt «Tårnerudveien.» I 1913 var daværende eier av Tornerud, gårdbruker Karl P. Tornerud, blitt lei av å måtte kjøre om Laholmen eller kirken for å komme til sentrum. Ifølge en avskrift fra Sorenskriveren i Heggen og Frøland, kjøpte han 15. mai 1913 1,6 mål grunn av Askim Prestegårds skog til anlegg av vei gjennom prestegårdsskogen og fram til Chausseen.

Opprinnelig var altså veien gårdsvei til gården Tornerud, og kalles også av mange for Tornerudveien. Egentlig burde derfor det offisielle navn være Tornerudveien, – eller kanskje Karl P. Torneruds vei? Selv om kommunen har utvidete veien og holder den ved like, var det Karl P. Tornerud som tok initiativet til vei fra Tornerud til sentrum, – og som anla veien og betalte den.

Foruten kartet er det 67 religionsrealterte bøker i museet, herav 17 bibler, gravminner, fotografier av sogneprester og kapellaner, to prestekjoler, minnetavler over avdøde, malerier av kirken, en treskulptur og fotografier av treskulpturer fra steinkirken, som i dag oppbevares i Norsk Folkemuseum, m.m. Noen treskulpturer ble ved rivingen av steinkirken lagret i Klockergårdens uthus, og ble trolig brukt som ved. Samme skjebne fikk skulpturene som ble solgt til en mann fra Tomter. De ble lagt i vedskjulet, og ble lekesaker for huset sønner til de ble hugd opp til ved. Samme skjebne fikk nummertavlene og alterringen, som havnet i ovnene på Moen skole.

